

ревський, Т.Шевченко, І.Франко, Леся Українка, М.Грушевський, десятки інших представників української культури, що вірили в національну мову, культуру, розвивали їх та докладали зусиль, аби люди духовно ставали ближчими (*“отоді, — за словами Шевченка, — її частя буде”*).

Плекання літературної мови як основи нашої культури ще в 30-х роках І.Огієнко називав *“рідномовним обов’язком”* кожного свідомого громадянина, що зве себе інтелігентом [1, с.20-32]. Літературна мова — це основа для повноцінного духовного формування окремої особистості та цілого народу, його економіки, бо й економіка має бути духовно наповненою. Джерелом літературної мови є мова народна, але й літературна мова впливає на мову народну.

Список використаних джерел:

1. *Огієнко Іван*. Наука про рідномовні обов’язки. — Львів: Фенікс, 1995. — 46 с.
2. *Огієнко Іван (Митрополит Іларіон)*. Українська культура. — К.: Наша культура і наука, 2002. — 342 с.

The article deals with the higher form of the Ukrainian language — that is the literary one, which is the basis of spiritual and cultural nation’s development. It also deals with the necessity of cherishing it as the “native language duty” (I.Ohienko) of everyone.

Key combinations of words: Ukrainian literary language, spiritual treasury, language standard, culture of thinking, Law about language, national elite.

Отримано: 3.07.2006 р.

УДК 81’246.3+25(092)

М.О.Лецін

Житомирський державний університет

“ВІРА НАРОДУ — У МОВІ ЙОГО” (богословсько-лінгвістична концепція Івана Огієнка)

У статті охарактеризовано складові богословсько-лінгвістичної концепції І.Огієнка, визначені його професійним рівнем як ученого-мовознавця та богослова.

Ключові словосполучення: багатомовність як Божий промисл, панслов’янські зазіхання, рідна мова, християнська мораль, релігійний стиль, патріот-сборник.

Тема цієї розвідки зродилася на перетині інтересів автора як філолога та православного християнина і щасливо підкріпилася відповідним перетином діяльності Івана Івановича Огієнка як професора-мовознавця і як митрополита Іларіона. До нього приєднується і краєзнавче міркування, оскільки Іван Огієнко народженням і дитинством пов’язаний з містечком Брусилівом на Житомирщині. Розробка

теми (як і багатьох інших) значно полегшується тим, що чимало глибоких за замістом та яскравих за формою викладу ідей ученого-богослова зібрано у книзі “Огієнкові афоризми і сентенції” [1], де вислови Івана Огієнка систематизовані й понумеровані; в нашому матеріалі посилання на ці вислови даються після цитат вказівкою на відповідний номер.

Чільне місце в мовознавчо-богословській проблематиці, яку розробляв Іван Огієнко, займає теза про божественне походження мови й — через це — її невмирущість як людського атрибуту: “Слово, як породження Духа, безсмертне й немає сили на його знищення!” [1, №419]. Цей постулат, який, зважаючи на знак оклику, щиро захоплював митрополита Лларіона, впливає з відомих тверджень Біблії про те, що Божа мова передувала світові, котрий був створений нею: “І сказав Бог: “Хай станеться світло?” І сталося світло... Бог назвав світло: “День”, а темряву назвав: “Ніч”. І був вечір, і був ранок, — день перший” [1.М, 1:3, 5]. “Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога споконвіку” [Ів. 1:1-2].

Божим промислом пояснював Іван Огієнко й багатомовність сучасного світу: Духом Святим “Господь поблагословив різноманітність мов усього світу” [1, №13]. Певне коло читачів може збентежити те, що митрополит бачить у багатомовності благословення Боже, тобто позитивний дар Господній людству, тоді як із старозаповітного сюжету про Вавилонську башту випливає, що це було покаранням Божим за людську гордоту: “І була вся земля — одна мова та слова одні... І промовив Господь: “Один це народ, і мова одна для всіх них, а це ось початок їх праці. Не буде тепер нічого для них неможливого, що вони замишляли чинити. Тож зійдімо і змішаймо там їхня мови, щоб не розуміли вони один одного”. І розпорошив їх звідти Господь по поверхні всієї землі, і вони перестали будувати те місто. І тому то названо ймення йому: Вавилон [2], бо там помішав Господь мову всієї землі” [І.М:1, 6-9]. Так, спочатку це було карою, але пізніше Бог виходить із багатомовності як із незмінної даності і благословляє сприйняття своєї проповіді всіма мовами світу, про що свідчить зшестя Святого Духа на Христових апостолів: “Усі ж вони сповнилися Духом святим і почали говорити іншими мовами, як їм дух промовляти давав... А коли оцей гомін зчинився, зібралася безліч народу, — та й дивувалася, бо кожен із них тут почув, що вони розмовляли їхньою власною мовою... Усі ж побентежилися та дивувалися, та й казали один до одного: “Хіба ж не галілеяни всі ці, що говорять? Як же кожен із нас чує свою власну мову, що ми в ній народились? Парфяни та мідяни, та еламіти, також мешканці Месопотамії, Юдеї та Каппадокії, Понту та Азії, і Фрігії та Памфії, Єгипту й лівійських земель край Кірени, і захожі римляни, юдеї й новіорці, критяни й араби, — усі чуємо ми, що говорять вони про великі діла Божі мовами нашими!” [Дії. 2:4, 6-11]. Тому, посилаючись на Святе Письмо, Іван Огієнко зазначає: “Церква, що належно не плакає рідної мови, тяжко грішить проти Духа Святого, а цей гріх, як сама ж вона навчає, не прощається ані в цьому світі, ані в будучім” [1, №351].

Звідси випливає важливий принцип, яким керувався Іван Огієнко — і як професор філології, і як ієрарх православної Церкви: *“Нема мов великих і малих, — усі вони дар Духа Святого для людини”* [1, №56]. Принцип цей в історії церкви прокладав собі шлях у нелегких змаганнях, бо чимало було церковних екзархів, які саме поділяли мови на “великі” й “малі”, дозволяючи в богослужінні вживання лише “великих” мов — наприклад, лише тих, якими було написано над Хрестом Господнім на Голгофі: *“Ісус Назарянин, Цар Юдейський”* [Ів.19:19-20], тобто гебрійської, грецької та латинської. У ІХ сторіччі по Р.Х. просвітителю Кирилу й Мефодію потрібно було виявити чимало мужності (а візантійському імператорові, що санкціонував їхню діяльність, — політичної далекоглядності), аби дати слов'янам Слово Боже більш рідною (бо ж однією для всіх цих народів) мовою.

Ця мужня позиція була притаманна й Іванові Огієнку, який, розвиваючи й конкретизуючи подвижництво Кирила й Мефодія та йдучи в нових умовах далі за них, поламав тисячолітню традицію обов'язковості у слов'янському православ'ї старослов'янської мови, що за умов панслов'янських зазіхань Російської імперії фактично була перетворена на російський церковнослов'янський варіант і накидалася українцям та іншим народам. *“Зв'язок між обрядом і рідною мовою надзвичайно глибокий та міцний, — писав Іван Огієнко, — через що й повстають національні церкви...”* [1, №278].

Свою ідею Іван Огієнко карбував афоризмами на кшталт тако-го: *“Рідна мова — шлях до Бога, шлях найкоротший і найкращий”* [1, №14]. Як бачимо, митрополит у цьому важливому питанні на замикався тільки в українстві, а ставив проблему на планетарний, загальнолюдський рівень. Про це ж свідчать і ще чимало аналогічних висловів: ось один із них — визначальний: *“Біблія ж — найсвятіша книга світу, і вона навчає конче говорити мовою своєї нації”* [1, №18]. Дійсно, весь 14 розділ 1 Кор. присвячений цьому, от хоч би вірш 19: *“Але в Церкві волю н'ять слів зрозумілих сказати, щоб і інших навчати, аніж десять тисяч слів чужою мовою!”*. Тому для Івана Огієнка *“рідна мова — ... свята мова”* [1, №437]. Цю ідею він підносить до рівня високої поетичності і патетики: *“Рідна мова гріє нашу душу божественним вогнем, вона бrenить для нас небесними звуками”* [1, №440]; *“Народ, що слухає Службу Божу в нерідній йому мові, подібний до в'язня, що любить ся світом Божим через в'язничні ґрати”* [1, №445]. І якщо у складній міжконфесійній ситуації (скажімо, сучасної України) одним із розділових рубежів стає мова богослужіння, то варто замислитися над перспективою, яку обґрунтовано малює митрополит Іларіон: *“Церква, що нехтує рідною мовою, копає найперше сама собі”* [1, №257]; *“Найбільша відповідальність за мовне винародовлення народу надає найперше на священика, як на опікуна народної душі”* [1, №317].

Для Івана Огієнка — мовно-релігійне питання виростає до висот етичних: *“Рідна мова — ... це вищий вияв християнської моралі”* [1, №197]. А оскільки справжній християнин бажає, щоб релігійна мораль усе більше ставала мораллю загальнолюдського, то не дивно, що й у цьому процесі мова кожного народу відіграє важливу роль: *“Рідна*

мова — *могутнє оруддя християнізації світу*” [1, №276]. У такому підході яскраво виявляється діалектика нерозривності всесвітнього характеру християнства та національної неповторності кожної мови: *“Християнська наука найлегше пізнається тільки в національнім рідномовнім переломленні”* [1, №307]. Іншим проявом такої діалектики є взаємозв'язок рідної мови й рідної релігії народу: *“Рідна мова й рідна віра — ... двоєдина неподільна істота”* [1, с.41]; *“Віра народу — ... у мові його”* [1, №277]. А позаяк людина у стихії рідної мови знаходиться з моменту народження, а до віри прилучається пізніше, вже стаючи свідомою, то в цій діалектиці Іван Огієнко нерідко на перше місце ставить мову: *“Хто міцніший у рідній мові, той міцніший в своїй вірі”* [1, №284]; *“У кожного народу в його живій мові ховається найсвятіше: його Віра, його серце, його душа його культура, його філософія”* [1, №420].

В наші голови довго вбивалося означення нації, вироблене недоченим семінаристом Йосипом Джугашвілі; в цьому означенні, зрозуміло, місця для церкви, релігії не знайшлося (але їх боялися й нищили — в Україні чи не найінтенсивніше). На відміну від цього “творчого марксизму” в теоретичному доробку Івана Огієнка знаходимо принципово діаметральний підхід: *“У кожній окремій нації є три головні ознаки, що її творять: церква, мова і рідні звичаї”* [1, №453].

Не дивно, що всі ці “загальнолюдські” міркування Івана Огієнка відповідним чином переломлювалися ним щодо України, її народу та християнської історії: *“Українська мова в церкві — це найбільший дар Духа Святого”* [1, №256]; *“Мова, релігія, обряди, епос, народні пісні, мудрість попередніх віків, передання, казки, повір'я, пережитки довгих століть, — усе це склало людину, у нас — українця”* [1, №406]; *“Православна віра українська мова й батьківські звичаї... роблять нас повновартісною людиною, цінним членом своєї української нації”* [1, №446].

У світлі зазначеного важливим [дещо й незвичним] є закид, який Іван Огієнко адресує рідному народові: *“Ми, українці..., ніколи поважно й свідомо не ставили собі Біблії за джерело вивчення своєї рідної мови. І власне на цьому ми, як нація, багато й зо шкодою для себе втратили”* [1, №40]. Незвичність цього докору полягає в тому, що ми звикли вважати джерелом вивчення мови оригінальну — перш за все художню — літературу, а не переклади. Але на користь Огієнкового підходу до цього питання можна навести кілька аргументів. Українська література в російській імперії постійно заборонялася, а в радянській — спотворювалася ідеологічним просіюванням і вилученням найкращих зразків. Що ж до перекладів з Біблії на українську мову, то їх здійснювали справжні майстри національного слова: Пантелеймон Куліш, Іван Пулюй і, головне, сам Іван Огієнко — митрополит Іларіон, — що робило ці переклади взірцем мовної нормативності, вправності, культури. І якщо вірно, що *“зрілість літератур і досі визначається тим, чи мають вони перекладеного Гомера і який це переклад”* [3, с.11-12], то відносно перекладів Біблії, взагалі християнської літератури ця істина постає ще вагомішою. *“Церква, — зазначає Іван Огієнко, — основа культури літературної мови”* [1, №273], а *“добра, вміла, милозвучна мова — то найперший ключ до серця вірних”*

[1, №275]. України це торкається особливо: *“Релігійний стиль віддавна вже став душою української мови”* [1, №454].

Термін релігійний стиль в останньому вислові є принциповим і науково виваженим. Зрозуміло, українська мова в церковному вжитку — це не вся українська мова, це лише один із її стилів, але стиль вагомий, для митрополита визначальний. Іван Огієнко формулює деякі ознаки цього стилю. До них належить метафористичність, алегоричність: *“Треба вміти читати Святе Писання і поза його рядками, бо воно ж так часто, за східним звичаєм, алегоричне”* [1, №30]. Ця алегоричність помітна й без спеціальних наукових спостережень, на неї вказує сам текст Біблії, особливо Нового Заповіту. Широко відомо, що своє вчення Ісус Христос, адресуючи до натовпу, часто висловлював алегоричними притчами. *“І учні Його приступили й сказали до Нього: “Чому притчами Ти промовляєш до них?” А він відповів і промовив: “Тому, що вам дано пізнати таємниці Царства Небесного, — їм же не дано... Я тому говорю до них притчами, що вони, дивлячись, не бачать, і, слухаючи, не чуять, і не розуміють”* [Мт. 13: 10-11, 13]. А ось як у Об'явленні св. Івана Богослова Ангел “розшифрує” алегорії: *“Сім голів — це сім гір, що на них сидить жінка... А десять тих рогів, що бачив ти їх, — то десять царів... Води, що бачив ти їх, де сидить та розпусниця, то народи та люди і племена та язики... А жінка, яку ти бачив, то місто велике, що панує над царями земними”* [Об.17: 9, 12, 15, 18].

Ще однією ознакою релігійного стилю є емоційність: *“Євангельська мова — мова душі, це мова серця, це мова гарячої молитви!”* [1, №39]; *“Церква — душа народу, а мова Церкви — ключ до душі”* [1, №308]. Знаменно, що схожі спостереження відносно пророчих книг Біблії робила ще одна велика наша землячка — Леся Українка: *“...ми знаходимо в пророків запал і завзятість, ... нагромодження образів, порівнянь, докорів, погроз, обітниць, віщувань, жалю, надії, гніву — всі почуття, всі пристрасті людського серця відбилися яскраво в тій огнистій ліриці”* [4, с.160].

Леся Українка не випадково назвала пророчі книги Біблії “лірикою”. Іван Огієнко також відзначав поетичний характер Святого Писання — вірніше, у дзеркальному відображенні, божественність поезії: *“Поезія — то Божья мова”* [1, №153]. Окремим проявом цієї поетичності Біблії є її ритмічна організованість: *“Молитовний ритм тісніше єднає нашу душу з Небом... він окрилює нашого духа”* [1, №36]. Відносно оригіналу Біблії відомо, що він поетичний, наспівний [5, с.46], не випадково ж окремі фрагменти традиційно називаються віршами. В перекладі цю ритміку, зрозуміло, передати важко, але й тут вона нерідко відчувається, наприклад:

“Освітили вселенну Його блискавиці, — те бачить земля та тремтить” [Пс. 97:4] — анапест і амфібрахій.

У вступній статті до “Огієнкових афоризмів і сентенцій” Зиновій Тіменік зазначив: *“Як патріот-соборник, як ієрарх, митрополит Іларіон залишив нам цілу концепцію “соборності духа”, що базується на кількох триєдностях (зокрема, “мови — народу — Церкви”), що у*

своїм вічним розвитку мали системний зв'язок" [1, с.15]. Видатна наша землячка Ніна Матвієнко, вітаючи Огієнківських лауреатів, щиро зізнавалась: "Бог дає, що людина має коли-небудь прийти до сповіді. Не можемо ми сьогодні забувати наших пророків... І пробачте мені сьогодні, що я мало до вас їздила, що мало перед вами сповідалась..." [6, с.4]. Гадаємо, наші спостереження підтвердили справедливість цієї думки та значущість мовно-богословського спадку, залишеного нам великим брусилівцем — титаном українського духу.

Список використаних джерел:

1. Див.: *Огієнкові афоризми і сентенції*. — Упорядкування, вступна стаття і покажчик Зиновія Тіменика. — Львів, 1996. — 91 с.
2. *Вавилон* — помішання (примітка Біблії).
3. *Опанасюк Олексій*. Не зраджував Богом дане покликання // Кожному мила своя сторона. — Частина друга. — К.: Аверс, 1998.
4. *Леся Українка*. Зібрання творів у 12 томах. — Т.8. — К.: Наукова думка, 1977.
5. Див.: *Опанасюк Олексій*. Трійця з передпілля Києва. — Житомир: АСА, 1999.
6. *Вісник* Комітету в справах премії ім. Івана Огієнка. — Житомир. — 1999. — №1. — 25 с.

The article presents characteristics of the components of theological-linguistic conception of I.Ohienko determined by his professional level as linguist and theologian.

Key words and word combinations: multilingualism as God's craft, Panslavonic encroachment, mothertongue, Christian moral, religious style, patriot.

Отримано: 30.09.2005 р.

УДК 811.161.2'35(09)

Ольга Мак

Письменниця, Торонто (Канада)

КАТЕДРА УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ ЧИ КАФЕДРА МАЛОРОСІЯНСТВА!

Автор захищає харківський правопис 1929 р. і нагомість критикує укладачів українського правопису 1993 року (стаття написана ще 1996 і цікава для розуміння сучасної мовознавчої думки про український правопис. — *Ред.*), які відступили від нього, посилаючись при цьому на Івана Огієнка.

Ключові слова та словосполучення: правописна комісія, українізація, національна самобутність мови, русифікація.

Як уже повідомляла "Свобода" (число 226 за 29-те листопада 1995-го року), при столичному університеті в Оттаві (Канада) урочисто відкрито Катедру Українських Студій. Здавалося б, ще одне досягнення української діаспори, ще одна підстава радіти й гордитися здобуттям нового причілка, з позиції якого наші науковці матимуть мож-